

Research Paper

A Comparative Study of More Spiritual Claims in the Laws of Iran and the United States of America

Ghazal Fander ¹, Seyed Morteza Ghasemzadeh Zavie ^{*2}, Seyed Mohammad Hosseini ³

1. PhD student in private law, Islamic Azad University, Kish Island, Iran.
2. Professor, Department of Law, Kish International Unit, Islamic Azad University, Kish Island, Iran.
3. Assistant Professor, Department of Law, Kish International Unit, Islamic Azad University, Kish Island, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 193-206

Use your device to scan and read the article online

Keywords: *Damage, claim for damage, compensation, principles of proceedings, Iranian and American law.*

Abstract

Dealing with damage claims is very important both in Iranian law, which is a combination of Islamic law and Shiite jurisprudence, and in American law as a subset of the common law legal system, and it also follows certain principles. In this research, which is prepared and organized in a descriptive and analytical method, while examining the topic of damage, types of damage, including material and moral damage, and of course addressing the methods of compensation in Iranian and American law, according to the main question of the research that What are the principles of damage claims in the Iranian and American legal systems? These principles have been discussed. The findings and results of the research show that in domestic law, there are principles such as the right to file a lawsuit, the principle of acquittal, the right to have an independent lawyer, the right to challenge opinions, the right to be heard within a reasonable time, the basic principle of compliance, the public nature of proceedings, the principle of equality of evidence. And the principle of the obligation of the judge to state the argument has been mentioned, and in American law, the principle of the independence of the court in dealing with damage claims, the independence of the judge's opinion from the expert's point of view, the principle of the right to a fair trial, the openness of the proceedings and the presence of the jury have been mentioned. has taken.

Citation: Fander, G., Ghasemzadeh Zavie, S. M., & Hosseini, S. M. (2024). **A Comparative Study of More Spiritual Claims in the Laws of Iran and the United States of America**. *Geography(Regional Planning)*, 13 (Special Issue 1), 193-206.

DOI: 10.22034/jgeoq.2023.328570.3556

* **Corresponding author:** Seyed Morteza Ghasemzadeh Zavie, **Email:** sayed.m.qasemzadeh@gmail.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

In social life, damages and losses are inevitable, as citizens continuously face both benefits and detriments. The law does not aim to compensate for all these damages, as many of them, such as those occurring in transactions, are integral to human society. However, according to an old legal principle emphasized in Article 40 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran, no one can use their rights to harm the rights of others. One of the rights of individuals is the right to litigation, but this right should not result in the infringement of others' rights or cause harm to them. Participation in the judicial process requires time and costs, and individuals may incur expenses imposed by the opposing party. Therefore, the legislator has addressed the prevention of frivolous lawsuits and compensation for the damages of the defendant by providing for the possibility of compensation. Fair trial principles, including the principle of adversarial proceedings, public hearings, the defendant's right to defense, and the right to an independent lawyer, are essential in the judicial process, and violations of these principles can undermine the legitimacy of the court. In damage claims, examining the specific fair trial principles, such as the importance of public hearings and adherence to the principle of adversarial proceedings, is crucial. Additionally, the relationship between damage claims and punitive damages, and the basis for awarding such damages, are significant issues explored in both Iranian and U.S. law.

Methodology

To conduct a comparative analysis of the basis for claiming non-economic damages in the legal systems of Iran and the United States, this study employs a comparative method. Initially, it will analyze the relevant laws and judicial practices regarding non-economic damages in both countries. Subsequently, the study will compare these approaches to identify the strengths and weaknesses of each legal system. Sources will include books, scholarly articles, and judicial decisions from both countries to provide a comprehensive

view of the basis for claiming non-economic damages in these two legal frameworks.

Results and Discussion

In Iranian law, the principles of fair and equitable trial are employed to ensure the moral satisfaction of parties and to uncover the truth. These principles include: **Presumption of Innocence:** This principle protects defendants by ensuring that any doubt must be interpreted in their favor and that they are not required to provide evidence. This principle is applicable in both criminal and non-criminal cases. **Principle of Equality of Arms:** Parties in a dispute must be informed of the evidence and documents available and must have equal opportunities to present their claims and defenses. This principle must be upheld at all stages of the proceedings, even if one party refuses to attend the hearing. **Principle of Public Trial:** Court sessions must be conducted in public to allow for oversight and assessment of the trial's fairness, except in cases where a closed session is necessary for security, ethical, or justice reasons. **Principle of Equality of Evidence:** Each party must have an equal opportunity to present evidence and make a defense, with no discrimination in the judicial process. **Principle of Reasoned Judgment:** Judges must provide detailed explanations of the legal reasons and foundations for their decisions to prevent arbitrary or unfair rulings and to enhance trust in the judicial system. **Principle of Judicial Impartiality:** Judges must decide cases without external influence and with a commitment to justice. **Principle of Effective Remedy:** Legal proceedings should be conducted in a timely manner and at a reasonable cost to maintain quality and efficiency. **Principle of Disposition of Cases by Settlement:** Parties may determine the outcome of a dispute through settlement or withdrawal, and the court has jurisdiction only upon the parties' request.

Conclusion

The results and findings of this comparative study indicate that the civil justice system in Iran, grounded in Islamic jurisprudence and modern legal principles aligned with Iranian culture, recognizes and enforces principles and rights such as the presumption of innocence, the fundamental principle of

equality of arms, the principle of public trial, the principle of equality of evidence, the requirement for judges to provide reasoned judgments, judicial impartiality, the right to effective remedy, the principle of case disposition by settlement or withdrawal, the right to initiate a lawsuit, the right to have an independent attorney, the right to appeal decisions, and the right to a timely hearing. It has established laws and regulations concerning these principles and provided sanctions for their violation. Similarly, the

American legal system also acknowledges principles such as the independence of the adjudicating court, the impartiality of the court towards the parties, the right to a fair trial, and the principle of public hearings. Although both legal systems share commonalities in the overarching principles and rights governing civil proceedings, they differ in procedural details and the specifics of their legal frameworks. These differences are attributable to the distinct origins and legislative foundations of each system.

References

1. Almasi, N., & Habibi Dargah, B. (2012). *An introduction to the quality of proceedings in an efficient litigation process*. Journal of Judicial Perspectives. [In Persian]
2. Esmaili, M. (2009). *Fundamentals of economic analysis of law*. Center for Research of the Islamic Consultative Assembly. [In Persian]
3. Fazayeli, M. (2010). *Fair trial in international criminal proceedings*. City of Knowledge Legal Studies Institute. [In Persian]
4. Gorji, A. (1999). *Public law and private law: Dichotomy or unity*. Journal of Legal Research, 47(4), 11-30. [In Persian]
5. Hashemi, M. (2013). *Constitutional law of the Islamic Republic of Iran* (Vol. 2). Mizan Publishing. [In Persian]
6. Hedayat, M. (2007). *Judicial oversight of administrative actions from the perspective of good governance with special reference to the Iranian legal system*. Doctoral dissertation, Shahid Beheshti University. [In Persian]
7. Hedayat, M., & Mashhadi, A. (2010). *Principles of administrative law in light of the rulings of the Administrative Justice Tribunal*. Khorsandi Publishing. [In Persian]
8. Heydari, S. (2010). *The principle of correspondence in French and common law*. Shiraz University Journal of Legal Studies, 1(3), 200-231. [In Persian]
9. Izadpanahi, J. (2006). *Analysis of law, procedural law, and the judicial practice of the Administrative Justice Tribunal in light of natural justice principles*. Master's thesis in Public Law, University of Tehran. [In Persian]
10. Katbi, H. (2001). *French-Persian legal dictionary*. Ganj Danesh Publishing. [In Persian]
11. Katouzian, N. (2006). *Proof and burden of proof*. Mizan Publishing. [In Persian]
12. Khazai, M. (1994). *The principle of innocence and burden of proof in criminal cases*. Journal of Legal Research, 13-14, 72-1373. [In Persian]
13. Mirhosseini, H., & Abbasi, M. (1999). *Administrative law and violations*. Legal Publishing. [In Persian]
14. Mohseni, H. (2005). *Principles governing fair trial in civil litigation*. Master's thesis in Private Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran. [In Persian]
15. Mohseni, H. (2008). *Procedural justice: A study on the principles of fair trial*. Quarterly Journal of the Faculty of Law and Political Science, University of Tehran. [In Persian]
16. Pourastat, M. (2008). *The principle of party autonomy in civil litigation*. University of Tehran Quarterly, 3(2), 55-75. [In Persian]
17. Rashvand Bokani, M. (2018). *Judicial independence and the judiciary in Iran, the United States, and France*. Islamic Revolution Documents Publishing. [In Persian]
18. Saber, M. (2009). *Criteria and guarantees of fair trial in the preliminary investigation phase*. Journal of Human Sciences Researches, Comparative Legal Studies, 13(4), 33-45. [In Persian]
19. Shams, A. (2013). *Civil procedure* (Vol. 2). Drak Publishing. [In Persian]
20. Solmani Sibi, M. (2017). *A study of judicial independence in Iran with a view to the judicial system of the United*

- States*. Journal of Public Law Essays, Second Issue. [In Persian]
21. Stephen, T. (1998). *Criminal procedure* (Vol. 2, translated by Hassan Dadban). Allameh Tabatabai University Press. [In Persian]
  22. Tohmasbi, A. (2016). *The principle of party autonomy in civil litigation*. Paper presented at the Second International Conference on Management and Social Sciences. [In Persian]
  23. Yavari, A. (2004). *The right to a fair trial*. Journal of Constitutional Law, 2(4), 112-125. [In Persian]
  24. Cross, F. (2003). Thoughts on Goldilocks and judicial independence. Ohio State Law Journal, 64(3), 21-41.
  25. Debeljak, J. (1999). Judicial independence in the modern democratic state. Australian Reform Issue, 74.
  26. Donahey, M. S. (2002). The Uniform Domain Name Dispute Resolution Process and the appearance of partiality: Panelist impaled on the horn of dilemma. Journal of International Arbitration, 19.
  27. Knutsen, E. (2008). The cost of costs: The unfortunate deterrence of everyday civil litigation in Canada. Queens University.
  28. Kuckes, N. (2006). Civil due process, criminal due process. Yale Law and Policy Review, 25(1), 100-121.
  29. Miller, G. (1997). The legal-economic analysis of comparative civil procedure. The American Journal of Comparative Law, 45(1), 22-50.

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۳ (ویژه‌نامه ۱)، زمستان ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

بررسی تطبیقی مبنای مطالبه خسارت‌های معنوی در دعوای خسارت در حقوق ایران و ایالات متحده آمریکا

غزال فاندرد: دانشجو دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران

سید مرتضی قاسم زاده زاویه*: استاد، گروه حقوق، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران

سید محمد حسینی: استادیار، گروه حقوق، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>رسیدگی به دعوای خسارت، هم در حقوق ایران که تلفیقی از حقوق اسلامی و فقه شیعه بوده و هم در حقوق آمریکا به عنوان زیرمجموعه‌ی نظام حقوقی کامن‌لا از اهمیت بسزایی برخوردار بوده و از اصول خاصی نیز تبعیت می‌کند. در این پژوهش که به روش توصیفی و تحلیلی تهیه و تنظیم شده است، ضمن بررسی موضوع خسارت، انواع خسارت اعم از خسارت مادی و معنوی و البته پرداختن به روش‌های جبران خسارت در حقوق ایران و آمریکا، با توجه به سوال اصلی پژوهش مبنی بر این‌که دعوای خسارت در نظام حقوقی ایران و آمریکا تابع چه اصولی است، به این اصول پرداخته شده است. یافته‌ها و نتایج تحقیق بیانگر این است که در حقوق داخلی اصولی مانند حق طرح دعوا، اصل برائت، حق در اختیار داشتن وکیل مستقل، حق اعتراض به آراء، حق رسیدگی در مهلت معقول، اصل اساسی رعایت تناظر، علنی بودن دادرسی، اصل برابری ادله و اصل الزام قاضی به بیان استدلال مورد اشاره قرار گرفته است و در حقوق آمریکا نیز اصل استقلال دادگاه در رسیدگی به دعوای خسارت، استقلال رای قاضی از نظر کارشناس، اصل حق برخورداری از دادرسی عادلانه، علنی بودن دادرسی و حضور هیأت منصفه مورد اشاره قرار گرفته است. نکته اساسی این‌که در حقوق ایران و آمریکا اصول اختصاصی و ویژه برای دعوای خسارت پیش‌بینی نشده و از اصول عمومی پیروی می‌کند و تفاوت‌چندانی نیز در این حوزه میان حقوق آمریکا و ایران مگر در مواردی مانند الزامی بودن حضور هیأت منصفه در آمریکا و تفاوت‌هایی در مصادیق جبران آن وجود ندارد.</p>	<p>شماره صفحات: ۲۰۶-۱۹۳</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: خسارت، دعوای خسارت، جبران خسارت، اصول رسیدگی، حقوق ایران و آمریکا</p>

استناد: فاندرد، غزال؛ قاسم زاده زاویه، سیدمرتضی و حسینی، سید محمد (۱۴۰۲). بررسی تطبیقی مبنای مطالبه خسارت‌های معنوی در دعوای خسارت در حقوق ایران و ایالات متحده آمریکا. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۱۳ (ویژه‌نامه ۱)، ۱۹۳-۲۰۶.

DOI: 10.22034/jgeoq.2023.328570.3556

* نویسنده مسئول: سید مرتضی قاسم زاده زاویه، پست الکترونیکی: sayed.m.qasemzadeh@gmail.com

مقدمه

اقتضای زندگی اجتماعی مستلزم زیان‌های روزمره است، شهروندان به صرف زندگی در حیات اجتماعی، همه روزه با منافع و خساراتی مواجه می‌گردند. حقوق در پی جبران تمامی این خسارات نیست زیرا وجود بسیاری از این خسارات نظیر آنچه در معاملات صورت می‌گیرد ضرورت جامعه انسانی است. از طرف دیگر مطابق اصل کهن حقوقی که در اصل چهلیم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز مورد تأکید قرار گرفته است هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خود را وسیله اضرار به حقوق دیگران قرار دهد. یکی از حقوق اشخاص، حق دادخواهی و اقامه دعوا در محاکم دادگستری است. با این حال بنا بر همان اصل حقوقی پیشین اعمال این حق نباید به تضییع حقوق دیگران منجر شده و برای دیگران خساراتی به بار آورد. حضور افراد در فرایند دادرسی، خود مستلزم صرف وقت و هزینه است و از آنجا که افراد بدون اعمال اراده و به غیر از دل‌خواه خود طرف شکایت قرار می‌گیرند مجبور به صرف هزینه‌هایی در جریان دادرسی هستند که چنانچه نتیجه دعوا و رای دادگاه علیه آنان نباشد این هزینه‌ها عملاً از طرف مقابل شکایت بر آنان تحمیل شده است. در همین راستا قانونگذار با پیش‌بینی امکان جبران این خسارات از طرف خواهان هم به جلوگیری از طرح دعاوی واهی اقدام کرده و هم زیان وارد شده بر خوانده را بدون جبران باقی نگذاشته است. دادرسی طی فرایندی صورت می‌پذیرد که رعایت اصول منصفانه در آن ضروری است و تخطی از این اصول، مشروعیت دادگاه را سلب می‌نماید. این اصول که از آن به عنوان اصول دادرسی منصفانه سخن گفته شده است مشتمل بر مفاهیم متعددی نظیر اصل تناظر، اصل علنی بودن دادگاه، اصل دفاع خوانده، اصل دو مرحله‌ای بودن دادرسی، اصل برخورداری از وکیل مستقل و ... می‌باشد. اصول یادشده عموماً میان دادرسی کیفری و دادرسی مدنی مشترک بوده‌اند، با این حال بعضی از آنها می‌تواند اختصاص به دادرسی مدنی یا دادرسی کیفری داشته باشد.

در زمینه دعوی خسارت یکی از نکات مهم برشمردن اصول اختصاصی دادرسی منصفانه در این دعوا است. به این ترتیب که بایستی مطالعه شود در حقوق ایران و ایالات متحده آمریکا دعوی خسارت دارای چه اصول دادرسی انحصاری می‌باشد. آیا علنی بودن دادرسی در این دعوا به همان اندازه اهمیت دارد که این امر در یک پرونده قتل اهمیت می‌یابد یا اهمیت رعایت این اصول در دعاوی مدنی کمتر است. نکته دیگر در مورد اصول دادرسی، رعایت اصل تناظر در دعوی خسارت است. اصل تناظر که از آن به عنوان یکی از مهم‌ترین اصول دادرسی نام برده می‌شود در پی ایجاد شرایط برابر و یکسان میان خواهان و خوانده است. با توجه به آنکه خواهان می‌تواند در نخستین جلسه دادرسی و بیرون از دادخواست پیشین خود، خواسته را افزایش داده و خسارت دادرسی را نیز مطالبه نماید، این مسأله مطرح می‌گردد که افزایش خواسته در جلسه دادرسی ممکن است در منافات با اصل تناظر قرار گیرد زیرا طرح دعوی خسارت از طریق افزایش خواسته در نخستین جلسه دادرسی فرصت لازم را جهت تدارک دفاع به خوانده نمی‌دهد. در پاسخ به این مسأله ممکن است بیان شود، از آنجا که نتیجه دعوی خسارت به تبع دعوی اصلی مشخص می‌شود و دعوی خسارت دعوی تبعی است رعایت اصل تناظر در آن ضروری نیست. در این زمینه در حقوق امریکا مناقشات مختلفی صورت پذیرفته است که در متن رساله به تفصیل مورد بحث قرار می‌گیرد.

مسأله دیگر در دعوی خسارت که می‌توان موضوع را از منظر آن بررسی نمود ارتباط دعوی خسارت با خسارت تنبیهی است. خسارت تنبیهی نوعی خسارت فراجبرانی است که در دعاوی مدنی (اعم از دعاوی قراردادی و دعاوی مسئولیت مدنی) و به منظور تنبیه خوانده و بازداشتن از ارتکاب عمل مشابه در آینده به نفع خواهان مورد حکم قرار می‌گیرد. مبنای اصلی صدور رأی تنبیهی بازدارندگی و مجازات است و در همین راستا دو نظریه اقتصادی (نظریه بازدارندگی مطلوب و نظریه منفعت زدایی) مطرح شده است. با این حال ویژگی تنبیهی این نوع خسارت موجب گردیده است که برخی آن را نهادی با ماهیت کیفری تلقی نموده و مخالف اعمال آن در دعاوی خصوصی باشند. عدم قابلیت پیش‌بینی این نوع خسارت و صدور احکام سنگین و مشکلات ناشی از آن موجب گردیده است که دادگاه‌های ایالات متحده راهکارهای متعددی برای محدود نمودن خسارت تنبیهی بیندیشند. لذا بر اساس مطالب پیشین این مسأله که امکان حکم خسارت تنبیهی در دعوی خسارت تا چه اندازه محتمل است به عنوان یکی از مسائل اساسی در زمینه دعوی خسارت مطرح می‌گردد. در این زمینه نیز حقوق امریکا صاحب تجارب ارزشمند است که می‌تواند الگویی برای دادگاه‌های ایرانی قرار گیرد.

مبانی نظری

اصول رسیدگی در حقوق ایران

در جریان یک دادرسی تشریفات و اصول متعددی، عادلانه و منصفانه بودن آن را تضمین می‌کند. به نحوی که طرفین دعوی پس از پایان محاکمه، به نوعی رضایت معنوی از جریان محاکمه خواهند داشت، به نحوی که هم خصومت و مشکل فیصله یافته باشد، هم دادرسی نهایت تلاش خود را در کشف حقیقت به کار بسته باشد، به ویژه کمترین هزینه و زمان نیز صرف شده باشد (محسنی، ۱۳۸۷:۱۲۵).

در هر دعوا یا اختلاف لزوماً یک یا چند شخص به عنوان طرف اختلاف مطرح می‌شود. طبق اصول مربوط به دادرسی عادلانه این شخص یا اشخاص در مقابل ادعاهایی که به ضررشان نزد مقام رسیدگی کنند مطرح شده است و همچنین در مقابل خود مقام رسیدگی کنند، باید از حقوقی برخوردار باشند تا بتوانند با تکیه به آنها اتهامات یا ادعاهای مربوط را پاسخ گفته و خود را از موقعیت دشواری که در آن قرار گرفته است نجات دهند. بنابراین اصولی که مربوط به حقوق دفاعی طرفین اختلاف می‌شود و اغلب در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای و حقوق ایران آمده است را می‌توان بر اساس فهرست زیر مورد توجه قرار داد:

اصل برائت

امروزه پیش فرض برائت، میراث مشترک حقوقی همه ملل جهان مصوب می‌شود اصل برائت یکی از اصول و قواعد بنیادین دادرسی عادلانه است که از حقوق شهروندان در برابر قدرت طلبی‌های نهادهای عمومی حمایت می‌کند. پیش از اثبات تقصیر فرد در مرجع صالح، هر نوع اظهار نظر مقامات عمومی پیرامون مسئولیت و تخلفات وی نقض پیش فرض مورد بحث تلقی می‌شود. نتایج حاصله از اصل برائت که موجب معافیت از ارائه دلیل می‌شود این است که اولاً متهم موظف به ارائه دلیل نیست، ثانیاً شک و تردید باید به نفع طرف خوانده تفسیر شود (خزایی، ۱۳۷۳:۱۳۳). در خصوص قلمرو این اصل باید گفت که اگرچه در قضایای کیفری به دلیل اهمیتش مطرح است ولی این تضمین منحصر به دعوی کیفری در مفهوم مضیق و آنچه که در حقوق داخلی از آن به عنوان آیین دادرسی کیفری نام برده می‌شود نیست، چرا که با تحولات بنیادین در روابط مختلف افراد و جامعه و همچنین کارکردهای دولت مدرن یا دولت رفاه از یک سو و ظهور مفاهیم جدید بشری و ضرورت رعایت و دفاع از حقوق و آزادی‌های فردی از سوی دیگر مرزهای سنتی فی مابین حقوق عمومی و خصوصی را متغییر و شناور نموده و انحصار تقسیمات دعوی به کیفری و مدنی را از بین برده است (گرچی، ۱۳۷۸:۱۵۹).

اصل اساسی رعایت تناظر

این اصل که تضمین کننده مشارکت برابر اصحاب دعوا در دادرسی است، ایجاب می‌کند که آگاهی اصحاب دعوا و جریان آن و ادله موجود در آن تضمین شود و گفتگو آنها درباره موضوعات دعوی و ادله مبنای آن قرار گیرد. این اصل موجب توفیق صادر کننده رای در دستیابی به حقیقت و در نتیجه مطبوع تر شدن رای مرجع به طبع انسان می‌شود (محسنی، ۱۳۸۴:۱۶۹). از نکاتی که باید در مورد این اصل بیان شود این است که این اصل باید در کلیه مراجع قضاوتی اعم از قضایی، اداری، انتظامی مورد احترام قرار گیرد و قانون گذار به نحوی اجرای آن را تضمین کند. همچنین تفاوتی بین مراجع عمومی و اختصاصی در این خصوص وجود ندارد، لذا در مراجع قضاوتی غیر دادگستری می‌بایست اصل تناظر رعایت شود از سوی دیگر نیز این اصل می‌بایست در تمام مراحل شکایت اعم از بدوی یا مرحله شکایت از رای مورد احترام قرار گیرد (شمس، ۱۳۹۲:۶۸). در خصوص جایگاه این اصل در حقوق ایران باید گفت، اگر چه در قانون اساسی این اصل به صراحت پیش‌بینی نشده است اما در سایر قوانین ملی و داخلی این اصل قابل استنباط می‌باشد. نکته‌ای که در پایان این بند باید بدان اشاره کرد آن است که، چنانچه یکی از طرفین اختلاف، خودش از چنین تضمینی صرف نظر کرد و از حضور در مراحل دادرسی امتناع ورزید، محاکمه غیابی وی امکان‌پذیر می‌شود ولی باید دانست که توفیق قاضی در صدور رای و کسب نتیجه مطلوب منوط به این است که ادعاها و ادله و استدلالات هر یک از طرفین اختلاف مطرح و وی از آنها مطلع شود و این امر مستلزم این است که طرفین اختلاف و نزاع در موقعیتی قرار گیرند که فرصت و امکان طرح آزادانه ادعاها، ادله و استدلالات خود را داشته و از ادعاها و استدلالات رقیب مطلع شوند (شمس، ۱۳۹۲:۶۳).

اصل علنی بودن دادرسی

علنی بودن محاکمات یکی از تضمینات مهم برای امنیت قضایی به شمار می‌رود. بدین معنا که مردم باید بتوانند در جلسات دادرسی حضور یابند، در جریان محاکمات قرار گیرند و صحت و سقم آن را مورد ارزیابی قرار دهند (هاشمی، ۱۳۹۲: ۳۰۷). بنابراین علنی بودن جریان دادرسی بدین معنا است که در درجه نخست طرفین اختلاف و اشخاص ذینفع و در درجه بعدی عموم مردم بتوانند از مسائل و موارد مطرح شده در آن آگاهی یابند. این کسب اطلاع می‌تواند به انحای مختلف باشد ولی آنچه اغلب مدنظر است و یکی از اصول دادرسی عادلانه نیز به شمار آمده است، حق حضور در دادگاه یا مکانی است که به دعوا یا اختلاف رسیدگی می‌کنند. در این قسمت ذکر چند نکته ضروری است: اولاً علنی بودن استماع دعوا و اعلان حکم برای دعاوی مدنی، اداری و کیفری ضروری است. چه اینکه دعاوی مدنی و اداری اصولاً به حقوق و تکالیف اصحاب دعوا مربوط است ولی دعاوی کیفری به منافع عمومی ارتباط دارد، از طرفی هم اصل علنی بودن صرفاً حق طرفین نیست که قابل اعتراض باشد بلکه حق مردم یک جامعه است. به هر حال با توجه به فلسفه علنی بودن دادرسی و نقش ویژه آن در جلوگیری از تضییع حقوق افراد و جامعه، نمیتوان آن را در دادرسی‌ها گرفت (فضائلی، ۱۳۸۹: ۳۱۴). ثانیاً، اصل علنی بودن دادرسی مطلق نیست و امکان انجام دادرسی به صورت غیر علنی نیز وجود دارد. از جمله استثنائاتی که موجب این روند می‌شود، نظم عمومی یا اخلاقی، سلامت، امنیت یا عدم افشای هویت یکی قربانی یا شاهد و رعایت مصلحت عدالت می‌باشد. نکته قابل ذکر این که تشخیص دادرسی غیر علنی و سری در صلاحیت دادگاه یا مرجع حل اختلاف است. فلذا به محض آنکه امر مذکور تشخیص داده شد، به نظر می‌رسد که رئیس دادگاه یا مرجع مذکور بنا به ملاحظاتی که شرح آن گذشت، مکلف به سری نگهداشتن جلسه دادگاه می‌باشد و الا مسئول و مقصر خواهد بود. (هاشمی، ۱۳۹۲: ۴۱۱)^۱ ثالثاً، علنی بودن محاکمات هنگامی محقق است که «مسائل حکمی» و «امور موضوعی» هر دو با امکان نظارت عمومی، از سوی دادگاه تجزیه و تحلیل شوند. با این حال در مواردی که ممنوعیت عام وجود ندارد و تنها به افراد یا گروه‌های خاص اجازه ورود به دادگاه داده نمی‌شود، رسیدگی همچنان علنی است. رابعاً روشن است که همه مردم نمی‌توانند در آن واحد در دادگاه حاضر شوند به همین خاطر، امکان حضور نمایندگان رسانه‌های عمومی در دادگاه ضروری است. اشخاص مزبور می‌توانند از جلسه دادگاه به تهیه گزارش بپردازند.

اصل برابری ادله

اصل تناسب یا اصل برابری سلاح‌ها که گاهی از آن به برابری امکانات دفاع یاد می‌شود از اصول راهبردی دادرسی عادلانه محسوب می‌شود. مفهوم این اصل، آنجا که سخن از برابری قضایی است گاه گفتگو بر سر برابری همگان نزد محاکم است و گاه برابری اصحاب دعوی در فرایند دادرسی است (هداوند، ۱۳۸۶: ۶۲). آنچه از مفهوم برابری نزد محاکم قابل بیان است این است که نباید هیچگونه تمایزی اعم از مذهبی، جنسی، مالی، مقام و موقعیت، افکار و عقاید سیاسی و اجتماعی و گرایش‌ها و وابستگی‌های حزبی و تشکیلات با یکی از طرفین اختلاف نسبت به طرف دیگر داشته باشیم. همچنین وجه دیگر این اصل آن است که تشکیلات مراجع و فرآیند دادرسی بر اتهامات وارده بر افراد تسهیلات و امتیازات اعطایی به آنان جز در موارد خاص باید نسبت به همه اقشار و اصناف شهروندان یکسان باشد. همان طوری که تساوی افراد در برابر مراجع ضروری است، تساوی مراجع در برابر شهروندان هم علی‌القاعده ضروری است. در حقوق موضوعه ایران به جز قانون اساسی^۲ در قوانین عادی اصل تناسب به صراحت مورد تأکید قرار نگرفته است اما میتوان به صورت پراکنده از برخی آنها این اصل را استنتاج نمود (میرحسینی، ۱۳۷۸: ۱۰۷).

اصل الزام قاضی به بیان استدلال

اصل حاکمیت قانون الزام می‌کند که آرای دادگاه‌ها و سایر مراجع رسیدگی کنند منطبق با قوانین و مقررات صادر شود. زیرا در غیر این صورت هر کدام از دادگاه‌ها می‌توانند با توجه به خواسته و اراده خود و مصلحت اندیشی‌هایی که انجام می‌دهد نتیجه دعوا را

۱. در اصل ۱۶۵ قانون اساسی ایران نیز به این اصل اشاره شده است و استثنائات آن را شامل منافی عفت بودن دادرسی ملی، منافی نظم عمومی و در دعاوی خصوصی به تقاضای طرفین، دادرسی را سری و غیر علنی برگزار نمودن می‌داند.

۲. بنگرید به: اصل ۲۰-۱۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

معین کند. در صورت بروز تخطی از این حکم می‌توان رای صادره را دلبخواهانه تلقی کرد. البته بدیهی است که صرف استناد به مواد قوانین و مقررات نمی‌تواند کافی باشد. زیرا قاضی یا مقام رسیدگی کننده باید دقیقاً مشخص کند که چرا و چگونه فعل یا ترک فعلی که مورد حکم واقع شده باشد دارای همان وصفی است که توسط قانونگذار نهی شده است. یافتن مبنای قانونی حکم «استناد» و روند انطباق فعل یا ترک فعل صورت گرفته با قوانین و مقررات مزبور «استدلال» محسوب می‌شود. الزام مراجع حل اختلاف به مدلل ساختن تصمیمات و آرای خود به ادله قانونی اثبات دعوا و مستند نمودن آن به مواد قانونی این مراجع را مکلف به دقت بیشتر در صدور آراء، بر اساس محتویات پرونده، اسناد، مدارک، دلایل تحصیلی و تطبیقی دقیق موضوع با حکم نموده و بدین وسیله از صدور آرای ظالمانه و انحراف مراجع از عدالت جلوگیری و برگزاری یک دادرسی عادلانه را تضمین می‌نماید. بر این اساس مستند و مستدل بودن رای موجب تضمین دو نفع می‌شود: ۱- نفع خصوصی طرفین ۲- نفع جامعه. بررسی از جانب طرفین این فایده را دارد که آنها تلقی کنند خوب مورد قضاوت قرار گرفته‌اند و از سوی جامعه و عوام موجب می‌شود که قاضی جانبدارانه و از روی هرج و مرج رای صادر نکرده در نتیجه موجب اعتماد بیشتر می‌گردد و نیز موجب مشروعیت قاضی می‌شود. موجبات و دلایلی که باعث مستدل بودن احکام دادگاه‌ها و مراجع حل اختلاف می‌شود را می‌توان این طور نام برد:

۱- ذکر جهات و دلایل در رای صادره این امکان را فراهم می‌سازد که طرفین دعوا با اختلاف با ملاحظه حکم صادر به صحت حکم پی برده و امنیت خاطر بیابند. این امر نه تنها موجب ارضاء حس کنجکاوی آنان می‌شود، بلکه در جای خود تضمین برای آزادی عمومی و حقوق مردم به شمار می‌آید. ۲- الزام دادرسان به مدلل ساختن آرای خود موجب می‌شود که در رسیدگی و صدور حکم منتهای دقت را به خرج دهند. ۳- توجیه و استدلال به تفاسیر قضایی بار علمی داده و موجب انعکاس و انتشار رویه‌های قضایی شایسته می‌گردد (هاشمی، ۱۳۹۲: ۴۱۲).

اصل بی‌طرفی دادگاه

از جمله اصول رسیدگی به دعاوی در فرایند دادرسی مدنی، این است که در یک دادگاه مستقل و بی‌طرف مطرح و اقامه شود، بدین معنی که در هر حکومتی باید چنین دادگاهی با ویژگی‌های ذکر شده، تشکیل شود تا اگر فردی متحمل خسارات واقع شد، به این دادگاه دسترسی داشته باشد و اقامه دعاوی خسارت کند. بنابراین تشکیل دادگاه مستقل و بی‌طرف یک حق و اصل بنیادین است که در حاکمیت برای افراد جامعه در نظر گرفته می‌شود و در قانون اساسی ما به این حق توجه شده است. همچنین در قوانین عادی به این حق پرداخته شده و مبنای شرعی نیز دارد، کما اینکه حاکمان اسلامی همواره بدون جانبداری و بی‌طرفانه به تظلمات مردم گوش می‌دادند و به آن رسیدگی می‌کردند. اصل بی‌طرفی در اصطلاح حقوقی به این معنا است که قاضی در طول رسیدگی، باید در رفتار خود با طرف‌های دعوا، بی‌طرفی ظاهری را رعایت نموده و از رفتارهای شبهه‌انگیز و از اقداماتی که برخلاف حق بوده و موجب تقویت و ضعف یک طرف یا تضعیف موقعیت طرف دیگر شود، خودداری نماید. اصل بی‌طرفی در دادرسی، یکی از اصول و مؤلفه‌های اساسی دادرسی عادلانه است. یکی از مهم‌ترین مسائلی که دادرسان در رسیدگی به آن توجه کنند رعایت بی‌طرفی است. دادرس می‌بایست در رسیدگی به دعاوی اصل عدالت را هر چند که عدالت نسبی باشد رعایت کند و در نهایت بی‌طرفی به فصل خصومت بپردازد. به بیان دیگر می‌توان گفت منظور از بی‌طرفی عدم انجام اعمالی است که در اثر آن احتمال پیروزی یکی از طرفین دعوا بیش از طرف دیگر گردد. البته نباید بی‌طرفی را با بی‌تفاوتی و کاهلی در پشتیبانی از حق اشتباه کرد.

یکی از مهم‌ترین نتایج بی‌طرفی این است که اقتناع وجدانی دادرس ناشی از دلایلی باشد که در دعوا و بر مبنای قوانین طرح و رسیدگی شده است و نمی‌تواند به اطلاعات شخصی خود که در خارج از دادرسی به او تلقین شده تکیه کند و فرصت دفاع را از طرفین بگیرد. درست است که در آخرین تحلیل او باید به یقین برسد ولی این علم باید از راه دلایل که به او تقدیم شده و در جریان دادرسی حاصل شود (کاتوزیان، ۱۳۸۵: ۴۲). همچنین قاضی در اتخاذ تصمیم باید خود را در وضعیتی احساس نماید که از هیچ چیز نهراسد و منحصرأ قانون و وجدان را حاکم نماید. استقلال قاضی ایجاب می‌نماید که وی تحت تأثیر افکار حاکم بر جامعه قرار نگیرد (یاوری، ۱۳۸۳: ۲۷۹). اصل بی‌طرفی در قوانین حقوقی ایران بازتاب داشته است و مورد تأکید قرار گرفته است. در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تحت عنوان، «قضا در قانون اساسی» آمده است که مسأله قضا در رابطه با پاسداری از حقوق مردم در خط حرکت اسلامی، به منظور پیشگیری از انحرافات موضعی در درون امت اسلامی امری است حیاتی، از این

رو ایجاد سیستم قضایی بر پایه عدل اسلامی و متشکل از قضاات عادل و آشنا به ضوابط دقیق دینی پیش‌بینی شده است. این نظام به دلیل حساسیت بنیادی و دقت در مکتبی بودن آن لازم است بدور از هر نوع رابطه و مناسبات ناسالم باشد. از آنجایی که بی‌طرفانه بودن سیستم دادرسی لازمه ایجاد سیستم قضایی بر پایه عدل اسلامی و عادل بودن قضاات و دور بودن نظام قضایی از هر نوع رابطه و مناسبات ناسالم است، باید گفت در مقدمه قانون اساسی به بی‌طرفی به طور ضمنی اشاره شده است. در اصل سوم قانون اساسی آمده است: «دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم (از جمله حفظ کرامت و ارزش والای انسان، نفی هرگونه ستمگری و ستم کشی، سلطه گری، سلطه پذیری، قسط و عدل) همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد: ۹ - رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمام زمینه‌های مادی و معنوی... ۱۴ - تامین حقوق همه جانبه افراد از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون...» علاوه بر اینکه ایجاد امنیت قضایی عادلانه و تساوی عموم در برابر قانون به روشنی دلالت بر لزوم بی‌طرفی در دادرسی دارد، رفع تبعیض و حفظ کرامت انسانی از مبانی بی‌طرفی در دادرسی است. اصل ۵۶ قانون اساسی مقرر می‌دارد: قوه قضائیه قوه‌ای است مستقل، که پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی و مسؤول تحقق بخشیدن به عدالت و عهده دار وظایف زیر است: ۲- احیای حقوق عامه و گسترش عدل و آزادی‌های مشروع تحقق بند دوم مستلزم وجود بی‌طرفی در نظام قضایی است و نقض اصل بی‌طرفی در نظام دادرسی برخلاف وظیفه مزبور است چرا که نقض بی‌طرفی مانع تحقق عدالت و آزادی‌های مشروع است. اصل ۱۶۶ قانون اساسی نیز مقرر می‌دارد که احکام دادگاه‌ها باید مستدل و مستند به مواد قانون و اصولی باشد که بر اساس آن حکم صادر شده است. الزام دادگاه‌ها به صدور حکم مستدل و بر اساس قانون و اصول، مانع از اعمال نظرات شخصی و توجه به موجبات نامربوط و نهایتاً موجب تامین بی‌طرفی است. بند ۱ ماده واحده قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵ که از منع اعمال هرگونه سلیق شخصی و سوء استفاده از قدرت سخن می‌گوید ناظر به بی‌طرفی در این مرحله است. همچنین موارد رد دادرسی مذکور در قانون آیین دادرسی نیز همانند سایر کشورها به منظور حفظ ظاهر بی‌طرفانه در دادرسی، در قانون پیش‌بینی شده و به روشنی مبین لزوم حفظ بی‌طرفی است.

اصل بر خور داری از دادرسی موثر (دادرسی در وقت مناسب و هزینه متعارف)

یکی از اصول ارزیابی کیفیت دادرسی، زمان صرف شده است که حد ایمنی و حساسیت دعوا نیز در گرو آن است. اصلی که مبنای کارایی یا عدم کارایی که تعیین کننده بازدهی یا عدم بازدهی آراء دادرسی در حقوق شکلی می‌باشند، تلقی می‌شود، معیار زمان هم در شکل‌گیری حقوق و قواعد آن عنصری طلایی به حساب می‌آید و هم در مرحله اعمال و اجرای قواعد حقوقی نقشی بنیادین و کارا دارد. بنابراین زمان، سرمایه اصیل حقوقی است و تأثیر آن به اندازه‌ای است که گاهی به حقوق شکلی، حقوق مواعد و مهلت‌ها نیز اطلاق می‌شود (Knutson, 2008: 37).

مفهوم زمان در رویکرد اقتصادی از دو منظر قابل بررسی است، مفهوم نخست انصراف به آسیب‌شناسی زمان در فرآیند دادسی (اطاله دادرسی) و راه‌های برون رفت از آن جهت تأمین صدور آراء مؤثری که باعث خشنودی و آرامش ذی حق در کنار قدرت اقتناع‌کنندگی آن است، می‌باشد و مفهوم دوم زمان دایر مدار «استاندارد سازی و زمان بندی» رسیدگی به پرونده‌های حقوقی و در واقع، تعیین «حداکثر زمان مصروف نسبت به یک پرونده» (الگوی کارسنجی) است. به طور کلی، دو برداشت از مفهوم زمان وجود دارد: الف) مواعد و مهلت‌های مصرح در قانون و ب) مفهوم کارسنجی زمان. منظور از «زمان دادرسی» (به معنی اعم) اشاره به معیار کارسنجی است که طی آن تاریخ طرح لغایت تاریخ ختم و اجرای رأی محکمه بر مبنای میزان کار و فعالیت به دقیقه را منعکس می‌نماید. بنابراین مراد از زمان در تحلیل اقتصادی حقوق شکلی، صرفاً زمان حقوقی (از قبیل مواعد قانونی و قضایی) نبوده بلکه شامل زمان فیزیکی - فصلی/عرفی - و زمان روانشناختی - آرامش متداعین و عدم ایذاء روانی و استرس‌های ناشی از طول مدت دعاوی - نیز می‌شود (محسنی، ۱۳۸۹: ۲۷۷).

در خصوص هزینه‌های دادرسی نیز باید بیان کرد که هزینه‌های دادرسی دارای دو معنای عام و خاص است. معنای عام در برگزیده زمان، فکر و پول مصروف در دادرسی است که همگی آنها بنیان «ارزش و قیمت دعوا» را بنا می‌نهند. معنای خاص هزینه دادرسی نیز مشتمل بر هزینه‌های مادی (اعم از مستقیم و غیر مستقیم) و هزینه‌های معنوی است. البته می‌توان هزینه دادرسی به معنای

اخص را صرفاً مشمول هزینه‌های مادی دانست که، اصولاً، دریافت نخستین (بدوی) از این اصطلاح، بین دکتین حقوقی و عوام، دربردارنده معنای اخیر است. از منظر تحلیل اقتصادی، هزینه‌های دادرسی به هزینه‌های فردی-افاده معنی عام هزینه- و هزینه‌های اجتماعی (دولتی) منقسم می‌شود که مورد اخیر خود به دو قسم هزینه‌های اداری و هزینه‌های ناشی از اشتباهات تقسیم می‌شود (اسماعیلی، ۱۳۸۸: ۴۸۴). رسیدن به دادرسی موثر و دستیابی به الگوی مطلوبیت هزینه‌ها در دو سطح فردی و اجتماعی جهت کارایی کیفیت دادرسی می‌باشد. باید اذعان داشت که هدف غایی در این دیدگاه ارتقای کیفیت دادرسی است. لذا از جمله مقدمات دستیابی به هدف پیش گفته تصویب قوانین کارآمد و وجود دادگستری کارآمد، هردو، است (الماسی، ۱۳۹۱: ۶۰). دادرسی صحیح و عادلانه در گرو معقول و متعارف نمودن هزینه‌های دادرسی می‌باشد. منظور از اصل فوق‌الاشعار اشاره به هزینه‌های فردی دادرسی است که تأکید بر «عقلایی نمودن هزینه‌ها» در قالب مدیریت هزینه‌ها است. هرچند که ابزارهایی از قبیل «پذیرش اعسار»، «بهره‌مندی از خدمات وکیل معاضدتی»، «امکان دستیابی به خسارات قانونی و قراردادی» در مسیر «تحمل هزینه‌های دادرسی» قابل مثال و تأمل است (Miller, 1997: 915).

اصل قائمیت خاتمه دعوا بر مصالحه طرفین یا انصراف خواهان از دعوا

اصل قائمیت خاتمه دعوا بر مصالحه طرفین یا انصراف خواهان از دعوا اصل حاکمیت یا اصحاب دعوی بر سرنوشت یا همان اصل تسلط طرفین بر جهات و موضوعات دعوی، یکی از اصول راهبردی دادرسی مدنی است. مطابق این اصل، دعوی شی متعلق به طرفین است. اصحاب دعوی مدنی هستند که شروع به رسیدگی را از دادگاه می‌خواهند. اداره جریان دادرسی، ارائه دلیل و انصراف یا پایان دادن به دادرسی اصولاً حق و تکلیف آنها است.^۱ اصل قائمیت خاتمه دعوا بر مصالحه طرفین یا انصراف خواهان از دعوا اصل حاکمیت دقیقاً بدین معناست که طرفین موضوع دعوی تسلط دارند و قدرت تعیین عناصر ادله در اختیار آنها است، بدین معنا که در دادرسی مدنی، محکمه برای رسیدگی صلاحیتی ندارد مگر آنکه هریک از اصحاب دعوی با رعایت شرایط قانونی چنین رسیدگی را از آن بخواهند و این اصل تنها امور ترافعی را در بر می‌گیرد. این امر شبیه اصل سیادت اصحاب دعوی^۲ یا اصل اداره و کنترل اصحاب دعوی در فرانسه است، البته این اصل در اصول آیین دادرسی مدنی فراملی^۳ نیز تحت عنوان «ابتکار هر طرف و قلمرو دادرسی» آورده شده و بدین مفهوم در بندهای ده‌گانه خود، اهداف اساسی را دنبال می‌کند و گویای اتهامی بودن دادرسی مدنی است که در حقوق دادرسی به آن اصل اتهامی، ابتکاری و یا حاکمیت بر طرح دعوی می‌گویند که دارای ۲ اثر اساسی است: الف: حق طرح دعوی و ختم آن با طرفین است.

ب: حق هدایت دعوی با طرفین است (طهماسبی، ۱۳۹۵: ۳).

به بیان دیگر باید گفت اجرای صحیح قواعد آیین دادرسی مدنی در گرو تمسک به اصولی است که بدان‌ها اصول راهبردی دادرسی می‌گویند، اصول راهبردی مرتبط با نقش متقابل اصحاب دعوی و دادرس به چهار قسمت تقسیم می‌شوند که یکی از آنها اصل تسلط طرفین بر جهان و موضوعات نامیده می‌شود.^۴

چگونگی اجرای اصل تسلط طرفین بر جهات و موضوعات در دو حوزه موضوعات و احکام قابل بررسی است که شامل جهات موضوعی، خواسته ضمنی و موضوعات ناگهانی، اخذ توضیح و سرانجام جهات حکمی و استناد به ادله می‌شود. اصولاً اصل قائمیت خاتمه دعوا بر مصالحه طرفین یا انصراف خواهان از دعوا، یکی از اصول راهبردی دادرسی مدنی است. این اصل متضمن سه عنصر اساسی است و در نتیجه سه قاعده کلی از آن به دست می‌آید: نخست، قاعده ابتکار عمل اصحاب دعوا در شروع و انصراف و مصالحه و پایان دعوا؛

دوم، قاعده اختصاص امور موضوعی به اصحاب دعوا و امور حکمی به دادگاه؛

۱. اجرای صحیح قواعد آیین دادرسی مدنی دربرگیرنده تمسک به اصولی است که به آنها اصول راهبردی دادرسی مدنی گفته می‌شود که شامل این مواردند: اصول تضمین‌کننده عملکرد دموکراتیک در دادرسی، اصول مرتبط با نقش متقابل طرفین و قاضی و اصول مربوط به خصایص دادرسی.

۲. طرفین دعوی بر موضوع دعوی تسلط دارند و حق تعیین ادله دعوا را نیز دارند و محکمه صلاحیتی برای رسیدگی ندارد.

۳. موسسات حقوقی نظیر موسسه حقوقی آمریکا و موسسه یکنواخت سازی حقوق خصوصی رم آنها را شکل داده است.

۴. این اصول عبارتند از: ۱. اصل ابتکاری، اتهامی بودن دادرسی، ۲. اصل تسلط طرفین بر موضوع دعوی و قدرت تعیین عناصر ادله ۳. اصل تناظر و احترام به حقوق دفاعی ۴. اصل غیرقابل تغییر بودن دعوی.

سوم، قاعده منع تعدی و تفریط از خواسته و تغییر آن. به‌طور دقیق‌تر باید گفت که این اصل به معنای حاکمیت اراده اصحاب دعوی مدنی است و این اراده در قالب درخواست‌های آنها مانند شروع، انصراف و پایان دعوی تجلی می‌یابد. به دیگر سخن، حقوق دادرسی مدنی با به تن کردن جامه اصل آزادی اراده، در شکل اصل حاکمیت اصحاب دعوی مدنی ظهور یافته است. بر این اساس، در موارد شک و تردید و سکوت قانون‌گذار، مقتضای این اصل آن است که قواعد آیین دادرسی مدنی و ادله اثبات را تکمیلی تلقی کنیم مگر مواردی که مربوط به حاکمیت ملی هر دولت است، مانند سازمان قضایی که جنبه استثنایی دارند (پوراستاد، ۱۳۸۷: ۹۷).

باید گفت اصول کلی حقوقی اغلب به دلیل بداهت، به صراحت در قوانین پیش‌بینی نمی‌شوند. اصول راهبردی دادرسی از جمله اصل قائمیت خاتمه دعوا بر مصالحه طرفین یا انصراف خواهان از دعوا نیز تابع همین شیوه غالب هستند. با این وجود، اگرچه به صراحت نامی از این اصل در تاریخ قانونگذاری و ادبیات حقوقی ما به چشم نمی‌خورد، اما روح و اندیشه آن بر دادرسی‌های مدنی حکمفرما بوده است. در واقع این اصل از نتایج اصل حاکمیت اراده و به قدمت آن است. تمام اعمال دادرسی منوط به درخواست آنان است و دادرس نیز به اراده اصحاب دعوا که در خواسته‌هایشان تبلور یافته ملتزم است. از حیث آثار نیز، در پرتو این اصل می‌توان به نسبی بودن دادرسی مدنی، تکمیلی بودن قواعد حقوق دادرسی مدنی و اصل درخواست در اجرای احکام مدنی اشاره کرد. مقتضای اصل و قاعده این است که در موارد شک، قائل به این باشیم که اصل بر حاکمیت اراده اصحاب دعوی مدنی است مگر اینکه عامل قوی‌تر بنا به ملاحظات اجتماعی و نظم عمومی ظهور یابد.

حقوق طرفین دعوا در دادرسی مدنی

در این قسمت به حقوق طرفین دعوی مدنی در نظام دادرسی مدنی ایران اشاره خواهد شد:

حق طرح دعوا

تظلم و دادخواهی از جمله حقوق اولیه همه افراد به شمار می‌رود و وقتی که افراد حقوق و آزادی‌شان به نحوی مورد تعرض قرار بگیرد، بتوانند برای احیاء آن امکان مراجعه به مراجع صالح را داشته باشند (هاشمی، ۱۳۹۲: ۲۹۴). در واقع بدون اقامه دعوی، دادرسی عادلانه سالبه به انتفاء موضوع خواهد بود. اینکه چه تضمیناتی باید در جریان دادرسی مورد توجه و رعایت قرار گیرد پس از حق امکان طرح دعوی مطرح می‌گردد. بی شک منطوق این اصل بیانگر شناسایی بی‌قید و شرط حق دسترسی تمام عیار شهروندان ایرانی به دادگاه‌ها و مراجع است. بنابراین تظلم و دادخواهی حق مسلم همه افراد می‌باشد. همچنین این حق مطلق است، بدین معنی که نمی‌توان مانع استفاده احدی از آن شد و چه بسا ممکن است که افراد قصد تظلم و دادخواهی علیه مقامات و دستگاه‌های دولتی را داشته باشند.

حق در اختیار داشتن وکیل مستقل

دادخواهی و دفاع از دعوی در مراجع با توجه به تنوع و کثرت قوانین و مقررات حاکم بر روابط مختلف اشخاص و تفرق و پراکندگی این مقررات امری فنی و تخصصی است که از عهده افراد عادی به علت عدم آشنایی به مقررات مربوط ساخته نیست. مشکلاتی از قبیل وصول اطمینان از وجود حق و تعدی غیر قانونی نسبت به آن، تشخیص مرجع صالح به رسیدگی، چگونگی تنظیم دادخواست و بیان ادعا، ارائه به موقع ادله مثبت دعوی و نحوه دفاع از آن و رعایت کلیه قواعد پیچیده آیین دادرسی، بدون داشتن اطلاعات و معلومات حقوقی کافی، دشوار و گاهی غیرممکن است و موجب خارج شدن از مسیر صحیح و مطلوب دادرسی می‌شود و اجرای عدالت را با مشکل روبرو می‌کند (ایزدپناهی، ۱۳۸۵: ۱۵۴). بر این اساس موارد زیادی وجود دارد که افرادی که قادر به اظهار پرونده‌شان به بهترین وجه ممکن نشده‌اند از آرا مراجع متضرر شده‌اند. حق برخورداری از وکیل یا مشاور حقوقی امکان دفاع موثری را به طرفین دعوا می‌دهد، ضمن اینکه وصف عادلانه بودن دادرسی را تقویت می‌کند و اعتماد عمومی را به سیستم دادرسی افزایش می‌دهد. در حقوق ایران هم از این حق به صراحت یاد شده است و اصل ۳۵ قانون اساسی نیز بر آن تاکید کرده است. ماده واحده

مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام، در خصوص انتخاب وکیل توسط اصحاب دعوی مصوب ۱۳۷۰، صراحتاً به حق انتخاب وکیل توسط اصحاب دعوی و الزام دادگاه‌ها به پذیرش وکیل اشاره کرده است.

حق اعتراض به آراء

امکان بروز اشتباه در هرگونه فعالیت بشری موضوعی اجتناب ناپذیر است. فرآیند دادرسی نیز از این قاعده مستثنی نیست و از این رو حمایت افراد در برابر اشتباه قضایی امری ضروری به نظر می‌رسد (فضائی، ۱۳۸۹: ۴۵۵). بنابراین هرکس حق دارد که به اختلاف وی که در مراجع تالی قطعی شده در یک مرجع عالی رسیدگی شود. حق تجدیدنظرخواهی به معنای حق بر یک بررسی اصیل و بدون عجله به پرونده است که شامل مسائل ماهوی و شکلی پرونده می‌باشد. حق تجدیدنظرخواهی بر مبنای اصول و قواعدی پایه ریزی شده است. از جمله می‌توان به اصل قابل تجدیدنظر بودن آراء، قاعده صلاحیت، قاعده محدودیت زمانی، محدودیت مراتب ذینفع بودن، منع تصمیم‌گیری به ضرر طرفین دعوا، رعایت حقوق دفاعی و رعایت تشریفات اشاره کرد. از مهمترین این اصول و قواعد، رعایت حقوق دفاعی است که همان بهره‌مندی متهم از امکانات، امتیازات و شرایطی است برای دفاع. بر این اساس متهم باید بتواند در وقت و مهلت مناسب اعتراض خود را به مرجع صالح تقدیم کند و ادله مربوطه را تهیه و ارائه نماید و نیز باید بتواند در صورت نیاز نزد مرجع تجدیدنظر حضور یافته و دفاعیات خود را مطرح کند.

حق رسیدگی در مهلت معقول

یکی از تضمینات مربوط به دادرسی عادلانه، رسیدگی در مهلت معقول و منطقی و رسیدگی حتی الامکان سریع و بدون تاخیر ناموجه است. این اصل که به اصل معقول بودن مدت محاکمه هم معروف است بر سرعت بخشیدن به روند رسیدگی‌ها، توأم با رعایت دقت در رسیدگی تأکید دارد و به رعایت یک مهلت منطقی که ظرف آن رسیدگی‌ها شروع، انجام و ختم گردند، توجه دارد. رعایت چنین مهلتی از تضمینات دادرسی عادلانه در مراجع رسیدگی به اختلاف بوده و در اثر عدم رعایت آن، چه بسا رسیدگی‌ها فاقد اثر لازم در زمان مناسب خواهد بود. چرا که در صورت کندی جریان رسیدگی ممکن است خواسته خواهان دیگر اهمیت و مطلوبیت خود را برای وی از دست داده و تصمیم متخذه و آرای صادره در احقاق حق وی موثر نباشد. همچنین فلسفه اصل مورد بحث، ضرورت تعجیل، پایان دادن به اضطراب و احساس ناامنی طرفین اختلاف و خاتمه دادن به بحران روانی اجتماعی و دیگر زیان‌هایی است که برای او و خانواده‌اش به وجود آمده است. ضرب المثل «عدالتی که به تاخیر می‌افتد عدالتی است که نادیده گرفته می‌شود» به صورت موجز و رسا ضرورت وجود چنین حقی را به روشنی بیان کرده است. در قوانین کشورها ملاک‌های مختلف و محدوده‌های زمانی متعددی برای وضعیت‌های دادرسی بیان گردیده است. در برخی از کشورها محدوده زمانی کلی و عام برای رسیدگی‌ها پیش‌بینی گردیده است (هداوند، ۱۳۸۹: ۱۸۹). همچنین عناصری که می‌توانند در تعیین این مهلت موثر باشند عبارتند از: شدت و میزان جدیت اتهامی که به فرد وارد شده است، میزان جدیت مقامات رسیدگی کننده و پیچیدگی و ویژگی‌های خاصی موجود در دادرسی. همچنین عدم همکاری طرفین اختلاف با مقامات مذکور و عدم حضور در جلسه دادرسی (صابر، ۱۳۸۸: ۱۵۸).

اصول رسیدگی در حقوق آمریکا

در ادامه به مهمترین اصول حاکم بر فرایند دادرسی در حقوق آمریکا اشاره خواهیم کرد:

اصل استقلال دادگاه رسیدگی کننده

در حقوق ایالات متحده آمریکا، محاکم دادگستری از استقلال در صدور رای برخوردارند، به این معنا که تحت نفوذ مقامات قضایی و سیاسی دیگر در کشور قرار نمی‌گیرند و بر اساس محتوای مطروحه در دعوی بر اساس ادله ارایه شده نسبت به صدور رای اقدام می‌کنند.

شاید در ابتدا تصور شود که منظور از استقلال قضایی در آمریکا این است که قوه قضاییه و قضات بایستی از نظارت و کنترل دیگر قوا نیز در امان باشد تا بتوان به اجرای عدالت و تأمین استقلال مطلوب و مورد نظر دستگاه قضایی دست یافت، اما اگر هیچگونه

نظارتی بر آن صورت نگیرد که آنها را ملزم به پاسخگویی نماید، دستگاه قضایی نیز همانند دیگر ارگان‌های حکومتی ممکن است تبدیل به یک دستگاه فاسد و غیرمسئول شود. در واقع استقلال مطلوب قضایی همواره در کنار نظارت و پاسخگویی مطلوب و متعادل است که معنا پیدا می‌کند (Cross, 2003: 11).

آنچه که تضمین کننده استقلال دادگاه در رسیدگی است، اولاً بحث تفکیک قوا است، تفکیک قوا از دو بخش تفکیک به معنای جداسازی و انفصال و قوا به معنای خاص قوای حاکمیتی شامل قوه مجریه، مقننه و قضایی است. در اصل، مفهوم لغوی اصل تفکیک قوا به معنای یکی از اصول پذیرفته شده علم سیاست و حقوق عمومی به معنای مستقل بودن قوای حکومتی از یکدیگر است. تفکیک قوا در لغت انگلیسی معادل واژه «Principle of Separation of Powers» است (فرهنگ حقوقی، ۱۳۹۱: ۲۶۳). همچنین تفکیک قوا در لغت فرانسوی معادل واژه «Separation Des Pouvoirs» است به معنای انفصال قوا، انفکاک قوا، اصل قوای ثلاثه قانونگزاری و اجرایی و قضایی و استقلال هر یک در برابر دیگری، انفصال قوای مقننه و مجریه و قضاییه از هم و عدم دخالت در امور همدیگر یا مطلق است یا نسبی (کاتبی، ۱۳۸۰: ۳۱۴). ثانیاً علاوه بر تفکیک قوا نظام قضایی آمریکا همواره بر استقلال دادگاه و قاضی در رسیدگی به پرونده‌ها اشاره دارد که بر اساس مبحث مورد نظر ما، شامل رسیدگی به دعوی نیز خواهد شد، اصولاً نظام قضایی ایالات متحده آمریکا از یک طرف شامل دادگاه‌های فدرال است و از سوی دیگر دادگاه‌های ایالتی را در بر می‌گیرد. دادگاه‌های فدرال آمریکا بر خلاف دادگاه‌های دیگر کشورهای فدرال، در راس سلسله مراتب دادگاه‌ها قرار نمی‌گیرند بلکه این دادگاه‌ها، فقط در برخی از موارد می‌توانند به درخواست دعوی در مرحله بدوی رسیدگی کنند. در سطح ایالت‌ها، هر ایالت دارای سازمان قضایی خاص خود است و نمی‌توان یک سلسله مراتب واحد برای آنان متصور شد. بر اساس قاعده آمریکایی، یک سلسله مراتب ۳ درجه‌ای وجود دارد که شامل «دادگاه‌های بدوی» (دادگاه‌های ناحیه در ایالات متحده آمریکا)، «دادگاه‌های استیناف»، و «دیوان عالی ایالتی» است. دادگاه استیناف، وظیفه رسیدگی به شکایات و درخواست تجدید نظر به احکام دادگاه‌های بدوی را دارد. در صورت بروز اختلاف میان آراء دادگاه‌های بدوی و دادگاه استیناف، دیوان عالی ایالتی به صدور حکم می‌پردازد. اما در تعدادی از ایالت‌ها، دادگاه استیناف وجود ندارد و شکایات از دادگاه‌های بدوی مستقیماً به دیوان عالی ایالتی ارجاع داده می‌شود. دادگاه‌های اختصاصی بسیار متنوعی هم در امور مدنی و هم در امور کیفری در ایالت‌ها مستقر هستند که اغلب با دیگر ایالت‌ها تفاوت دارند. سازمان قضایی فدرال بر خلاف سازمان قضایی ایالتی از نظم بیشتری برخوردار است. در سطح فدرال، دو گروه دادگاه وجود دارد. دادگاه‌های فدرال سنتی و دادگاه‌های فدرال ویژه که به موجب قوانین متعدد فدرال تأسیس شده‌اند، در راس دادگاه‌های فدرال سنتی، دیوان عالی فدرال قرار دارد. دادگاه‌های استیناف (Courts of Appeals) و سپس دادگاه‌های ناحیه (District Courts) پس از آن در درجات پائین‌تر قرار می‌گیرند. دادگاه‌های ناحیه، در حقیقت نقش دادگاه‌های بدوی را ایفا می‌کنند. دادگاه‌های استیناف قابلیت و توان تجدیدنظر در احکام دادگاه‌های ناحیه را دارند و در صورت بروز اختلاف میان دو دادگاه، «دیوان عالی فدرال ایالات متحده آمریکا» به صدور حکم اقدام می‌ورزد. در حال حاضر، علاوه بر دیوان عالی فدرال، ۱۲ دادگاه استیناف و ۹۱ دادگاه ناحیه در سراسر ایالات متحده آمریکا مستقر هستند. حداقل یک دادگاه ناحیه در هر ایالت وجود دارد. منطقه کلمبیا، مرکز دولت فدرال و همچنین پورتوریکو نیز هر یک دارای یک دادگاه ناحیه هستند و ۳ سرزمین تحت‌الحمایه آمریکا یعنی «ساموا»، «گوام» و «جزایر ویرجین» نیز دادگاه‌هایی نظیر دادگاه‌های ناحیه دارند. صاحب نظران بر این عقیده‌اند که قضات فدرال پس از انتخاب شدن از آنجا که می‌دانند جریان‌ات سیاسی روی ثبات شغلی آنان اثر چندانی نخواهد داشت سعی می‌کنند طوری فعالیت کنند تا (۱) در برابر وجدان خود ناراضی نباشند (۲) سبب در هم شکستن اعتقادات و اطمینان دیرینه‌ای که مردم در مورد سیستم قضایی داشته‌اند نشوند (۳) نشان بدهند که انتظارات مردم از آنها غیر واقع بینانه نبوده و بالاخره (۴) استقلال و احترام برای خود قایل باشند. بنا به نظر این محققین، این گونه فعالیت کردن به حفظ استقلال فردی قاضی و از آنجا به حفظ استقلال دادگاه‌ها منتهی می‌شود. (رشوند بوکانی، ۱۳۹۷: ۱۹۳). این استقلال در حقوق آمریکا اندازه‌ای است که قاضی فدرال می‌تواند دستور اجرایی رییس جمهور را نیز لغو کند که نمونه آن در صدور حکم قاضی فدرال اهل سیاتل برای لغو دستور اجرایی رییس جمهور آمریکا مبنی بر ممنوعیت ورود اتباع خارجی هفت کشور دارای اکثریت مسلمان به خاک آمریکا اشاره کرد.

اصل انقطاع طرفداری دادگاه از اصحاب دعوا

استقلال و بی‌طرفی قاضی شاید در اولین نگاه دارای معانی مشترکی باشند، اما به طور دقیق‌تر با یکدیگر تفاوت‌های آشکاری دارند. استقلال قاضی یعنی اینکه قضات در تصمیم‌گیری بایستی از تبعیت هر کس، به جز قانون و وجدان خود و انصاف، آزاد باشند و بدون ترس از هیچ عاملی اعم از فشار افکار عمومی، فشار مقامات سیاسی و منافع حزبی، قانون را عادلانه اعمال و تنها بر اساس واقعیات پرونده اتخاذ تصمیم نماید (Debeljak, 1999:35). از سوی دیگر، بی‌طرفی قاضی، کاملاً منطبق بر استقلال او نیست. در حقیقت بی‌طرفی به به معنای نبود تمایل در قلب و روان دادرسی به سوی یکی از طرف‌های دعوا یا موضوع اختلاف می‌باشد (Donahy, 2002, p35)

در حقیقت استقلال قاضی را می‌توان یکی از مهمترین شروط تأمین استقلال قضایی دانست. به تعبیر دیگر تا زمانی که قضات از استقلال کافی برخوردار نباشند، نمی‌توان دستگاه قضایی مستقلی را شاهد بود، حتی اگر تشکیلات قوه قضاییه از استقلال مطلوبی برخوردار باشد (سلمانی، ۱۳۹۶:۱۹۴).

در حقیقت استقلال قاضی نیز همانند استقلال سازمانی و مالی، مطلق و بدون هیچ قید و نظارتی نیست، بلکه منظور از آن، استقلال در برابر نفوذ و دخالت‌های ناروا و انتقادهای اعمال نفوذهای مخرب است، زیرا آرای قضایی از تجدیدنظر مصون نیستند و همچنین، در نهایت قاضی بایستی بر اساس مسائل مطرح شده در جلسه دادگاه تصمیم بگیرد. راهکارهایی برای تضمین استقلال قاضی و بی‌طرفی وی لحاظ شده است، از انتخاب قضات، وضع قوانین در راستای استقلال قاضی در برابر مقامات و نهادهای سیاسی صاحب نفوذ، ایجاد تمکن مالی برای قضات و غیره.

اصل حق برخورداری از دادرسی عادلانه

یکی دیگر از اصول مهم در روند رسیدگی به دعوی در رویه قضایی آمریکا، مساله اصل حق برخورداری از دادرسی عادلانه در رسیدگی به دعوی است، در ادامه به بررسی این موضوع خواهیم پرداخت.

در حقوق ایالات متحده آمریکا، اصلاحیه‌های پنجم و چهاردهم قانون اساسی این کشور مقرره‌ای با عبارت «Due Process of Law» به معنای دادرسی مطابق با قانون پیش‌بینی کرده‌اند که به عنوان یک شرط آیینی اجتناب‌ناپذیر برای مشروعیت تصمیماتی که قابلیت لطمه زدن به حقوق بنیادین از قبیل حق حیات، آزادی فردی و مالکیت را دارند، شناخته می‌شود. به موجب این مقرره که معادل آمریکایی مفهوم دادرسی منصفانه و عادلانه تلقی شده است (Galey, 2003:7)، هیچکس نباید از حیات، آزادی یا مالکیت خویش محروم شود بدون آنکه در معرض یک دادرسی مطابق با قانون قرار گرفته باشد. مفهوم واژه «Due» در مقرره قانون اساسی آمریکا به لزوم مطابقت رسیدگی قضایی با قوانین مملکتی تعبیر شده است (Hyman, 2005:51). امکان استماع شدن از جمله ملاک‌های دادرسی عادلانه و منصفانه و جوهره مفهوم دادرسی مطابق با قانون در حقوق آمریکا است، به عقیده حقوقدانان آمریکایی، مجادله بین طرفین دعوا برای کشف حقیقت ضروری است و اگر هر یک از طرفین، امکان طرح استدلالات خویش و پاسخگویی به نظرات طرف مقابل را داشته باشد و سپس، به وسیله شخصی بی‌طرف اتخاذ تصمیم گردد، مسائل به بهترین شکل آشکار می‌شوند و به نتیجه‌ای عادلانه منجر خواهد شد (Kuckes, 2006:11). الزامات ناشی از مقرره فوق در حقوق آمریکا عبارتند از امکان مورد استماع قرار گرفتن در زمانی مناسب و به طریقی موثر. دیوانعالی کشور آمریکا در سال ۱۸۵۰ اعلام نمود که هیچ اصلی برای اجرای عدالت حیاتی‌تر از این نیست که هیچ کس نباید بدون اطلاع و امکان دفاع از خود، محکوم گردد (Kuckes, 2006:69).

اشخاصی که حقوق آنها تحت تاثیر یک تصمیم قرار دارد، مستحق استماع شدن هستند و برای بهره‌مندی از این حق، آنها ابتدا باید مطلع شوند. بر اساس مقرره دادرسی مطابق با قانون، رویه قضایی اطلاع کافی و در زمان مناسب نسبت به عناصر دادرسی و فرصتی منصفانه برای استماع شدن را به عنوان حق هر یک از طرفین دعوا بارها مورد تاکید قرار داده است. قانون فدرال آیین دادرسی مدنی ایالات متحده آمریکا در راستای تأمین مقتضیات مقرره مندرج در قانون اساسی این کشور دائر بر لزوم مطابقت دادرسی با قانون، تمهیداتی را برای تضمین اطلاع خواننده از دعوی اقامه شده علیه او و همچنین، برقراری امکان مناقشه در ادعاها و ادله طرف مقابل برای هریک از اصحاب دعوا پیش‌بینی نموده است اقامه دعوی مدنی با ثبت دادخواست در نزد دادگاه صورت می‌گیرد (ماده ۳) و نسخه‌ای از دادخواست به همراه احضاریه باید ظرف مهلت معین قانونی توسط خواهان به خواننده دعوا ابلاغ

گردد، احضاریه علاوه بر مشخصات دادگاه، طرفین و موضوع دعوا، باید بیانگر مهلتی باشد که طی آن خواننده بایستی حضور یافته و از خویش دفاع کند. به ویژه درج این نکته در احضاریه ضروری است که عدم حضور خواننده، به صدور حکم علیه وی بر طبق خواسته مندرج در دادخواست منتهی خواهد شد. (ماده ۴). تعهد هریک از طرفین مبنی بر افزایش مقدماتی ادله مورد استناد خویش (ماده ۲۶) و مکانیسم پرسش متقابل از شهود (ماده ۳۰) نیز تضمینات دیگری هستند که برای تامین مقتضیات آنچه که در حقوق فرانسه تحت عنوان اصل تناظر نامیده شده، در نظام قضایی آمریکا به کار گرفته می‌شوند (حیدری، ۱۳۸۹: ۱۴۷). همین‌طور نیز می‌توان از حقوق دیگر در راستای دادرسی عادلانه و منصفانه در حقوق آمریکا نام برد، در متمم ششم این‌طور آمده است که در کلیه پیگردهای قانونی، متهم از حق محاکمه سریع و علنی برخوردار است. بنیان‌گذاران بر واژه سریع تأکید ورزیده‌اند تا متهم، قبل از محاکمه، دورانی طولانی در زندان رنج نکشیده و قاطعیت خود در دفاع از سرنوشت خود را با گذشت مدتی طولانی، از دست ندهد. اما سریع، یعنی تا چه حد زود؟ با این که این کلمه توسط دیوان عالی به انحاء مختلف تعریف شده، کنگره با گذراندن مصوبه محاکمه سریع در سال ۱۹۷۴، معنایی تازه به آن بخشیده است. در این مصوبه محدودیت زمانی معادل ۱۰۰ روز در نظر گرفته شده است، طی این مدت، اتهامات کیفری به دادگاه ارائه شده و یا در غیر این صورت، پرونده مختومه تلقی می‌شود. در مجموعه قوانین غالب ایالات، با این که مدت زمان دقیق در حوزه‌های قضایی مختلف با یک دیگر تفاوت دارد، اما همین ضوابط به چشم می‌خورد. بنیانگذاران با عبارت «محاکمه علنی» می‌خواستند این معنی را برسانند که محاکمات نباید به صورت پنهان برگزار شود به طوری که متهم بدون آگاهی عموم محاکمه و سپس در بازداشتگاهی نامعلوم غیبش بزند.

همین‌طور از حقوق دیگر مورد اشاره، در متمم ششم حق استفاده از هیات منصفه بی‌طرف نیز برای مردم آمریکا تضمین گشته است. به این معنی که اعضای احتمالی هیات منصفه نباید به هیچ نحوی قبل از محاکمه دچار پیش‌داوری باشند. برای مثال، یک عضو هیات منصفه نباید با دادستان یا متهم، رفاقت یا خویشاوندی داشته باشد و یا اگر فرد این برداشت را دارد که همه افراد متعلق به قوم و نژاد متهم از جایان هستند، برای عضویت در هیات منصفه مناسب تشخیص داده نمی‌شود. از دیگر شرایط اعضای هیات منصفه این است که به صورت تصادفی از میان فهرست ثبت نام شدگان برای رأی‌گیری انتخاب می‌شوند که در بعضی ایالات این فهرست به افرادی که اتومبیلی به نامشان ثبت است، دارندگان گواهینامه رانندگی، یا کسانی که نامشان در راهنمای تلفن ثبت شده، و غیره، بسط یافته است. هر چند این شیوه‌گزینش شامل همه اعضای جامعه نمی‌شود، زیرا مثلاً همه برای رأی‌گیری ثبت نام نمی‌کنند، با این حال، دیوان عالی این روش را مناسب تشخیص داده است. دیوان عالی مقرر کرده است که هیچ یک از اقشار جامعه (آفریقایی‌تبارها یا زنان) نمی‌بایست از خدمت در هیات منصفه محروم شوند.

طبق پنجمین متمم قانون اساسی، هیچ فردی نباید به یک جرم واحد دوبار محاکمه شده و با خطر مرگ یا زندگی روبرو گردد. این بند موسوم به خطر مضاعف است و معنای آن این است که هیچ کس مجاز نیست به علت یک جرم واحد از سوی هیچ دولت ایالتی و یا دولت فدرال دو بار به محاکمه کشیده شود و اما معنی این قانون این است که در صورتی که فرد با ارتکاب یک جرم واحد در دو حوزه متهم شود، دو بار محاکمه خواهد شد. برای مثال، فردی که در نیوجرسی به یک بانک فدرال دستبرد می‌زند، هم از سوی ایالت نیوجرسی محاکمه می‌شود و هم از سوی دولت فدرال. ممکن است فرد مذکور در محاکمه‌ای در دادگاه نیوجرسی تبرئه گردد و متعاقب آن برای همان جرم واحد در دادگاه فدرال نیز به محاکمه کشیده شود.

اصل علنی بودن دادرسی

در حقوق کامن لا اصل علنی بودن محاکمات به رسمیت شناخته شده است، این اصل یکی از محکم‌ترین اصول حقوقی مورد پذیرش است و بدین معنا است که شهروندان عادی امکان حضور در جلسات دادگاه را داشته باشند و بتوانند جریان رسیدگی و اظهارات اطراف دعوی را مشاهده و استماع نمایند و از نزدیک بر فرایند اجرای عدالت نظارت کنند. هرچند نظام حقوقی کامن لا از قواعد نوشته برخوردار نیست ولی از معاهدات و میثاق‌های بین‌المللی تبعیت می‌کند و این موضوع در میثاق حقوق سیاسی و مدنی و کمیسیون اروپایی حقوق بشر و سایر اسناد مهم بین‌المللی مورد اشاره قرار گرفته است. اصولاً بر اساس این اصل در حقوق آمریکا، مردم باید بتوانند در جلسات دادرسی حضور یابند و در جریان محاکمات قرار بگیرند و صحت و سقم آن را ارزیابی کنند. تعریف دیگری که برای علنی بودن ارائه داده‌اند عدم ایجاد مانع و فراهم کردن تسهیلات لازم برای حضور شهروندان و مطبوعات

در جلسه دادرسی است. علنی بودن محاکمات توأم با حق انعکاس آن در مطبوعات است جز در مواردی که منع قانونی وجود داشته باشد (استفانی، ۱۳۷۷:۱۰۵۰).

علنی بودن دادرسی در آمریکا به دو معنا است، اولاً جریان دعوا اصولاً علنی برگزار شود و هرکس بتواند در اتاق دادگاه حاضر شود و چگونگی جریان آن را از نزدیک ببیند و به اجرای دقیق قوانین و بی نظر بودن دادرسان و وجود عدالت واقعی قضایی، اطمینان خاطر پیدا کنند؛ ثانیاً رای که صادر می‌شود در اختیار عموم نهاده شود تا مردم از نتیجه کار دستگاه قضایی بتوانند مطلع گردند. در تعریف دیگری به حضور طرفین و سایر اشخاص در محل تعبیر کرده‌اند. علنی بودن دادرسی در معنای اعم را می‌توان به آزادی دسترسی به اسناد و مدارکی که بر اساس آنها حکم صادر شده است نیز تعبیر کرد و همچنین استماع علنی صرفاً به معنای حضور عموم نیست و با صرف حضور طرفین در جریان دادرسی، حضوری بودن دادرسی تحقق می‌یابد (پوراستاد، ۱۳۸۷:۱۳۷). بر اساس اصلاحیه اول و ششم قانون اساسی آمریکا، دسترسی به دادگاه از حمایت بیشتری برخوردار است، قانون اساسی ایالات متحده به طور صریح اداره علنی عدالت را تضمین نکرده است، علنی بودن محاکمه در ششمین بازنگری قانون اساسی شناسایی شده است، این نظام بر این باور است که هیچ چیز سریعتر از محاکمات سری به اقدامات خودسرانه و غیرقانونی منتهی نخواهد شد. علاوه بر دادرسی حقوقی و کیفری، حتی رسیدگی‌های اداری نیز در آمریکا به صورت علنی است و رسیدگی‌های قاضی حقوق اداری برای عموم علنی تلقی می‌شود و تصمیمات قاضی حقوق اداری و هیات تجدیدنظر اداری و تصمیمات منتخب وی بر روی سایت DOL منتشر می‌شود. علنی بودن در ماده ۵۵۶ قانون آیین اداری مورد اشاره قرار گرفته است، لذا رسیدگی سازمان باید به طور کلی برای عموم علنی باشد.

نتیجه‌گیری

نتایج و یافته‌های این پژوهش تطبیقی بیانگر این است که نظام دادرسی مدنی در ایران با تکیه بر منابع فقهی و حقوق روزآمد منطبق بر فرهنگ ایرانی و اسلامی، اصول و حقوقی نظیر اصل برائت، اصل اساسی رعایت تناظر، اصل علنی بودن دادرسی، اصل برابری ادله، اصل الزام قاضی به بیان استدلال، اصل بی‌طرفی دادگاه، اصل برخورداری از دادرسی موثر، اصل قاطعیت خاتمه دعوا بر مصالحه طرفین یا انصراف خواهان از دعوا، حق طرح دعوا، حق در اختیار داشتن وکیل مستقل، حق اعتراض به آراء و حق رسیدگی در مهلت معقول را به رسمیت شناخته و قوانین و مقرراتی را در خصوص آن وضع و ضمانت اجرایی را برای نقض آن در نظر گرفته است، نظام حقوقی آمریکا نیز تقریباً در یک وضعیت مشابه به اصل استقلال دادگاه رسیدگی کننده، اصل انقطاع طرفداری دادگاه از اصحاب دعوا، اصل حق برخورداری از دادرسی عادلانه و اصل علنی بودن دادرسی اشاره داشته است، نتیجتاً هرچند در سرفصل‌های اصول و حقوق حاکم بر دادرسی مدنی، این دو نظام حقوقی با یکدیگر اشتراک دارند اما در تشریفات و جزئیات اجرا و وضع قوانین در این خصوص با همدیگر متفاوت هستند که این تفاوت نیز حسب مورد به دلیل تفاوت در ریشه و مبنای تقنینی آنها است.

منابع

۱. استیفن، ت. (۱۳۷۷). آیین دادرسی کیفری (جلد ۲، ترجمه حسن دادبان). انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
۲. اسماعیلی، محسن. (۱۳۸۸). مبنای تحلیل اقتصادی حقوق. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۳. ایزدپناهی، جهانگیر. (۱۳۸۵). بررسی تحلیل قانون، آیین دادرسی و رویه قضایی دیوان عدالت اداری در پرتو اصول عدالت طبیعی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق عمومی، دانشگاه تهران.
۴. پوراستاد، مجید. (۱۳۸۷). اصل حاکمیت اصحاب دعوی مدنی. فصلنامه دانشگاه تهران، ۳(۲)، ۵۵-۷۵.
۵. حیدری، سیروس. (۱۳۸۹). اصل تناظر در حقوق فرانسه و کامن‌لا. نشریه مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۱(۳)، ۲۰۰-۲۳۱.
۶. خزایی، منوچهر. (۱۳۷۳). اصل برائت و اقامه دلیل در دعوی کیفری. نشریه تحقیقاتی حقوقی، ۱۳-۱۴، ۷۲-۱۳۷۳.
۷. رشوند بوکانی، مهدی. (۱۳۹۷). استقلال قاضی و قوه قضائیه در حقوق ایران، آمریکا و فرانسه. نشر مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۸. سلمانی سبینی، مرضیه. (۱۳۹۶). مطالعه استقلال قضایی در ایران با نگاهی به نظام قضایی ایالات متحده آمریکا. نشریه جستارهای حقوق عمومی، شماره دوم.

۹. شمس، عبدالله. (۱۳۹۲). آیین دادرسی مدنی (جلد ۲). نشر دراک.
۱۰. صابر، محمود. (۱۳۸۸). معیارها و تضمین‌های دادرسی عادلانه در مرحله تحقیقات مقدماتی. نشریه مدارس علوم انسانی پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۱۳(۴)، ۳۳-۴۵.
۱۱. طهماسبی، امیرحسین. (۱۳۹۵). اصل حاکمیت اراده اصحاب دعوی مدنی. مقاله ارائه شده در دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و علوم اجتماعی.
۱۲. فضائی، مصطفی. (۱۳۸۹). دادرسی عادلانه محاکمات کیفری بین‌المللی. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۱۳. کاتبی، حسینقلی. (۱۳۸۰). فرهنگ حقوق فرانسه - فارسی. نشر گنج دانش.
۱۴. کاتوزیان، ناصر. (۱۳۸۵). اثبات و دلیل اثبات. نشر میزان.
۱۵. گرجی، علی‌اکبر. (۱۳۷۸). حقوق عمومی و حقوق خصوصی: دوگانگی یا یگانگی. نشریه تحقیقات حقوقی، ۴۷(۴)، ۱۱-۳۰.
۱۶. الماسی، نجادعلی، و حبیبی درگاه، بهنام. (۱۳۹۱). درآمدی بر کیفیت دادرسی در فرایند دادرسی کارآمد. نشریه دیدگاه‌های حقوق قضایی.
۱۷. محسنی، حسن. (۱۳۸۴). اصول حاکم بر دادرسی عادلانه در دعاوی مدنی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۱۸. محسنی، حسن. (۱۳۸۷). عدالت آیینی: پژوهشی پیرامون نظریات اصول دادرسی عادلانه. فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی تهران.
۱۹. میرحسینی، حسین، و عباسی، محمود. (۱۳۷۸). حقوق و تخلفات اداری. انتشارات حقوقی.
۲۰. هاشمی، محمد. (۱۳۹۲). حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران (جلد ۲). نشر میزان.
۲۱. هداوند، مهدی. (۱۳۸۶). نظارت قضائی بر اعمال اداری از منظر حکمرانی خوب با ارجاع ویژه به نظام حقوقی ایران. رساله دکتری، دانشگاه شهید بهشتی.
۲۲. هداوند، مهدی، و مشهدی، علی. (۱۳۸۹). اصول حقوق اداری در پرتو آراء دیوان عدالت اداری. انتشارات خرسندی.
۲۳. یاوری، اسدالله. (۱۳۸۳). حق برخورداری از دادرسی منصفانه. نشریه حقوق اساسی، ۲(۴)، ۱۱۲-۱۲۵.
24. Cross, F. (2003). Thoughts on Goldilocks and judicial independence. *Ohio State Law Journal*, 64(3), 21-41.
25. Debeljak, J. (1999). Judicial independence in the modern democratic state. *Australian Reform Issue*, 74.
26. Donahey, M. S. (2002). The Uniform Domain Name Dispute Resolution Process and the appearance of partiality: Panelist impaled on the horn of dilemma. *Journal of International Arbitration*, 19.
27. Knutsen, E. (2008). The cost of costs: The unfortunate deterrence of everyday civil litigation in Canada. *Queens University*.
28. Kuckes, N. (2006). Civil due process, criminal due process. *Yale Law and Policy Review*, 25(1), 100-121.
29. Miller, G. (1997). The legal-economic analysis of comparative civil procedure. *The American Journal of Comparative Law*, 45(1), 22-50.